

Сучасних мотанок наділяють обереговими, захисними властивостями й часто виготовляють із хрестами на обличчі. Такі декоративні елементи народних іграшок не були поширені на всій території України, вони трапляються лише на Середній Наддніпрянщині та в деяких районах Слобожанщини. Більшість ляльок не мали хрестів. Проте існують артефакти з намальованими обличчями.

Нині мотанка набула нової сили й побутування. Ляльками-оберегами діти обдаровують воїнів, аби ті відчували тепло їхніх долоньок і знали, заради кого воюють. Мотанці присвячена потужна серія робіт Марти Пітчук. Перша антологія української жіночої драматургії — «Мотанка». Метал-гурт MOTANKA з однойменною платівкою. Міжнародний мистецький фестиваль «Motanka»...

Навіть якщо нинішній образ мотанки є сконструйованим на основі інформації про народних ляльок, то головне не те, чим він (не) був *колись*, а чим він є *тепер*. Сучасний фольклор, міська легенда, прадавній символ, потужний оберіг — для кожного мотанка набуває різного значення. Уявлення і знання різняться залежно від джерела походження, допитливості та досвіду шукачів цих знань. Незалежно від бажання деконструювати цей образ, він і далі набуває суб'єктності й ваги. Цей образ увійшов у сучасну народну культуру, а життєдіяльність цієї міської легенди є викликом на запит власних цінностей, коли автентичні виявляються недостатньо популяризованими, а фейки заміщують їх у цій площині.

«Мотанка», яку ви тримаєте в руках, зв'язала історії про жіночий досвід проживання війни та про неймовірну міць, яка проявляється за особливих обставин. Тут переплелися фентезі, магічний реалізм, стимпанк, ба навіть постапокаліпсис. Історії містичні й фантастичні, у них закладено чимало з наших віковичних вірувань, їхній світ сконструйовано так, щоби підкреслити силу, яка жене ворога, перемелює його та створює нові світи. У них утілилися образи жінок, які виявляють у собі надзвичайні здібності долати загарбників, оберігати тих, кого люблять, та захищати свій світ, і вони неодмінно запам'ятаються читачам.

Редакція *Vivat*
Науковий коментар Марії Курячої

Тамара Горіха Зерня

ПОТЯГ

Мені завжди здавалося, якщо вона покладе око на мого Васю, а Вася побіжить за нею ось так, за помахом пальця. Дурна думка, узагалі нелогічна, я не розумію, звідки вона взялася. І Вася ніби не давав приводів. Може, навіть якби він ось це прочитав, мені стало б соромно. Крім того, у неї є свій Вася, тільки Вова. Худий, маслатий, мовчазний, усе зиркає з-під лоба. На холери їй мій? А от причепилося і сидить скабкою, дзвенить над вухом, торохкотить віддалено, ніби потяг за селом, — так ніби не чуєш, але постійно знаєш, що він там є.

Я спостерігала, як вона підводиться з-за столу у своїх ідеальних костюмах, як заварює каву, як тримає цигарку, — і сповнювалася неприязні. Вона навіть палила якимось так,

ніби в будь-який момент готувалася штрикнути недопалком в око. Ця жінка точно дралась у школі, може, у якійсь підлітковій банді, і за це я її не любила ще більше. Я ж бо жодного разу нікого не вдарила.

Студенти за нею бігали табунами — і на перекур, і на заняття. Я бачила, як вони розчаровано сприймали випадкові заміни, коли мені доводилося провести замість неї лекцію чи семінар. Я програвала у прямому порівнянні, та й в опосередкованому теж, що вже говорити, тому відчитувала матеріал швидко, не підводячи очей, поспіхом ковтаючи слова, так, щоб за писанням конспектів у них не було часу на коментарі. У такі дні я мимохіть чи то вбиралася в довжелезний кардиган, чи то накидала хустку, обмотувалася в кілька шарів і з дому здавалася собі елегантною та трошки загадковою, а вже в холі інституту бачила копицю на ніжках і втішала себе тим, що принаймні я копиця з багатим і глибоким внутрішнім світом. «А ще широким», — підказував мій внутрішній світ.

Не скажу, що на роботі ми багато спілкувалися. Так, перетиналися час від часу на виході з аудиторії. Бували дні й тижні, коли ми не бачилися, і тоді мені дихалося вільніше. А бувало так, що дівчата затилювали мене в інститутський басейн на модну тоді аеробіку, а вона там плавала на сусідній доріжці. І от ми стрибали, місили воду поролоновими гантелями, робили велосипед і ножиці, а вона все плавала і плавала, плавала і плавала. Наче акула.

Я тоді остаточно переконалася, що спорт — не моє. Жоден сантиметр мого тіла не зайвий, хай усі вони лишаються при мені, і, обираючи між дриганням ногами в холодній воді й теплим ліжечком, я оберу своє ліжечко. А на зекономлені гроші краще тортик куплю.

Тим більше, Вася ніколи не заїкнувся, що йому не подобаються мої параметри. «Коханий, подивися, так добре?» — «Добре». — «А ось так?» — «І так добре». Я, бувало, напускалася на нього: «Що ж ти за Морозко таке? Ну гримни якимось, ну скажи чесно, не може ж такого бути, щоб і ці валики на боках, і ось ці стегна, і ось цей целюліт тобі подобалися. Вася, ти хоч знаєш, що таке целюліт?». А він тільки сміється та ще як ущипне за целюліт, трохи боляче.

Ну а в лютому і мій Вася, і її не-Вася опинилися в одному підрозділі. Воно і не дивно: тоді всі наші в одне терео записалися. Як уже вони там служили, чи здружилися між собою, не знаю, а ми з нею вимушено всілися в одному човні. «Ну як твій?» — «Нормально, дякую. Твій що?» — «Нічого, терпимо». І так щодня, вранці й увечері, як отчешаш.

Вона до нього кілька разів з'їздила, і від фото, на яких він весь такий тактикульний і засмаглий, а вона під його рукою — маленька, делікатна й невимовно щаслива, мені ставало сумно. Вася фоток майже не слав і мені приїжджати заборонив. «Не хочу, — каже, — відволікатися, ти мені заважатимеш. Мені треба бути зібраним, тут відповідальна робота, я не можу піддаватися емоціям. Ти в безпеці, у тебе є жа й дах над головою, мені більше не треба знати».

«Так, сер. Йес, сер», — подумки відповіла я. Поплакала, звісно, та й досі плачу. Заблокувала його спересердя в телефоні, але вистачило мене ненадовго, за кілька хвилин блокування зняла, він нічого й не помітив.

Психолог, до якого ми сходили з дівчатами, сказав, що так і має бути. Що емоції на фронті — це зло, і що, трапляється, хлопець так от із нареченою поговорить, рознервується, а тоді підводиться на повен зріст в окопі, і його

застрелюють. Ну або забуває ріжок на нервах зарядити чи там гранату спіймати.

Я не хотіла, щоб Вася забував ловити гранати, тому стала в розмовах дуже обережною. Ото як відпише, я відповідаю, а як ні, то ні, сама не наярюю. А коли подзвонить, то все на погоду розмову переводжу. Він аж прохопився якимось: «Ти в мене як прогноз погоди стала: усі градуси й опади фіксуєш, і швидкість вітру. Не дружина, а барометр».

«Нічого, Васю, ти, головне, не нервуйся, — кажу. — Бережи свої емоції».

По-моєму, його пройняло.

Це було в червні, уже ближче до іспитів. Після тієї нашої розмови я поїхала на роботу, і тут вона мене підстерегла в коридорі та вчепилася у плече, наче кігтями. «Твій давно дзвонив?» — «Учора, а що?» Виявляється, її чоловік дзвонить щодня двічі, а то й тричі на день, а це з ним нема зв'язку уже двадцять годин.

Я набрала Васю, він не відповів. Буває, у них нестабільне покриття, іноді випадають на деякий час. «Ні, мій мене завжди про таке попереджає». — «Ну послухай, у нас війна. Не завжди можна попередити, там ситуація постійно змінюється. Хочеш, набери його командира». — «А в тебе що, є його телефон?»

Ну привіт, а в тебе що, нема? Усе в окремому файлі: дані командира, контакти хлопців з відділення, копія присяги, наказ про переведення у військову частину з номером і назвою підрозділу, інші документи, флешка з фотографіями.

— А фотографії на флешці навіщо?

— Якщо доведеться шукати зниклого безвісти.

Вона відійшла на кілька кроків і закурила.

— Я тебе боюся. Скажи, чого ти така правильна? Як воно в тебе виходить — усе на полицках і на своїх місцях?

— А як інакше? Як ти тоді впорядковуєш своє життя і як керуєш тим, що з тобою відбувається? Має бути порядок. Потяг ніколи не поїде, якщо йому не прокласти рейки і не вказати пункт призначення. Я впевнена, з нашими все гаразд. Спробую з'ясувати подробиці; коли щось знастиму — повідомлю.

Я обдзвонила всі контакти, але ніхто не відповів. З чого я дійшла висновку, що вони всі разом десь поза зоною, а не тільки один Вася, і відчула полегшення. Будемо вважати, що він не відірвався від колективу.

Далі я зосередилася на двох речах. Перша — це контроль дихання і насильницьке, виснажливе заганняння в діру, заштопування, витіснення паніки, яка накриває з головою. Паніки? Це щось занадто велике виривається з твоїх грудей, коли ти фізично відчуваєш, як розступаються ребра. Боротися з цим — усе одно що зупиняти потяг силою думки. Уявний потяг на уявних рейках, який летів на уявну мене, а я тримала в руках маленький уявний важіль і переводила стрілки з останніх сил.

Друга річ — я дуже хотіла щось зробити руками, якусь дію, яка б йому там допомогла, але в мене не було ні досвіду, ні практики, ні належної віри в те, що таке можливо. Я не знала жінок, які так уміють, можливо, чула про їх існування. Вірніше, знала одну... Бабуся.

Якби в нас було більше часу, якби вона пожила довше, а я б народилася раніше, може, щось і вийшло б, хоча сумнівно. Вона не любила мене, найстаршу зі своїх сімох онуків, завжди дивилася так, ніби самé моє існування порушувало неписані угоди, ніби мене помилково підкинули

їй на ганок. Щоліта, коли ми приїжджали до неї в гості, мені хотілося познайомитися наново. «Добрий день, мене звати...» Таким тяжким було її здивування, коли ми обіймалися після річної перерви. Вона хвилину вдивлялася в моє лице, ніби сподівалася там щось побачити, потім розчаровано зітхала і йшла на город.

Звісно, вона нічого мені не розказувала й не показувала. Тільки цикала, коли натикалася на мене в зоні видимості, а я як на гріх мала вроджений талант опинятися не в тому місці й не в той час. Я бачила, що вона робила в садку, і якимось чином мені було зрозуміле й логічне те роблення. Я співчувала її люті й була на її боці. Я теж ненавиділа бригадира з батоном, який пошмагав дітей, що забрели на колгоспне горохове поле. Я бігла слідом за нею, коли вона неслася через дорогу до його «уазіка» і щось викиувала на бігу. Я була тут, поряд, і, на відміну від малих, які заходилися ревінням у канаві, добре чула, що саме вона йому сказала і як.

Тоді мені добряче перепало за те, що не приглянула за дітлахами, і за те, що вони полізли у шкоду. А як мені було за ними стежити? Мені все хотілося заховатися від них із книжкою, та і не приймали мене дядині та тітчині діти у свою компанію.

Того вечора я втекла за клуню у свій сховок і довго плакала від жалю й туги, які смугами проходили крізь моє дитяче тільце, що ніяк не хотіло набувати жіночих форм, і розливалися туманом у старому садку. Білі як сметана пасма розходилися віялом, пласталися, закручувалися спіралями й покірно стікалися в одну точку, до маленької згорбленої фігури, яка ходила від дерева до дерева і щось гнівно вигорювала з таким притиском, ніби дорікала зрадливій варті.

На ранок усі три тополі на межі засохли. Молоді ще деревця, дзвінки і гнучкі, посивіли на труху за одну ніч. Дід нічого не сказав, мовчки спиляв і мовчки спалив на моріжку, навіть на дрова до хати не пустив. А ще через місяць бригадир помер від стрімких сухот, лікарі нічого не змогли зробити. Та й не думаю я, що його старанно лікували: медицина в селі тоді була слабенькою.

Баба прожила довге життя й померла легко, до певного розчарування сусідів, які вже налаштувалися «шифер розбирати» (є в нас таке повір'я, що «відьми» довго страждають перед смертю й не відходять, доки в даху над головою не проб'ють діру). А баба одного вечора пожалілася на головний біль, прилягла на дивані, а вранці не прокинулася. Дід пішов за нею майже відразу, і року не прожив. Проявилася онкологія, про яку ні він сам, ні ми гадки не мали.

Хата спорожніла й стала швидко валитися, паркан і клуню розібрали на дрова, пивниця так заіржавіла столітніми замками, що її не змогли відімкнути й залишили як є. Лише дерева росли й, попри відсутність догляду, щороку родили то білим наливом, то симиренкою, а то маленькими жовтими грушками, солодкими як мед, яких на селі більше ні в кого не було.

Родина певний час продавала обійстя. Головним ініціатором продажу була дядина*, вона давала оголошення, вишукувала покупців, привозила їх у село й навіть наймала ріелторів у допомогу. Здавалося б, місце непогане, вільне. Південь Київщини, неподалік від траси. Краєвиди такі, що дух забиває: виходиш на кручу, а внизу Дніпро — так би й полетіла птахою. Тут би дачу зробити, на риболовлю

* Дядина — дружина дялька.